

NORBERT ELIAS • Uygarlık Süreci • CILT 2
Toplumun Değişimleri / Bir Uygarlaşma Teorisi İçin Taslak

Inter Nationes'in (Bonn) katkılarıyla yayımlanmıştır.

Über den Prozeß der Zivilisation II

© 1939, 1969, 1976 Norbert Elias

Bu kitabın ilk baskısı 1939'da Basel'de, Haus zum Falken tarafından *Wandlungen der Gesellschaft Entwurf zu einer Theorie der Zivilisation* başlığıyla yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 812 • Politika Dizisi 38

ISBN-13: 978-975-05-0045-9 • ISBN-13: 978-975-470-785-4 (Tk. No.)

© 2002 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-6. BASKI 2002-2015, İstanbul

7. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Tamlı Bora

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK RESMİ François de Troy'nun

“Av Partisi” adlı tablosu

UYGULAMA Hasan Deniz

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN Seçkin Oktay - Hasan Deniz

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3

Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NORBERT ELIAS

Uygarlık Süreci

Sosyo-Oluşumsal ve
Psiko-Oluşumsal İncelemeler

CİLT 2

Toplumun Değişimleri
Bir Uygarlaşma Teorisi
İçin Taslak

*Über den Prozeß der Zivilisation
Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*

ZWEITER BAND

*Wandlungen der Gesellschaft
Entwurf zu einer Theorie der Zivilisation*

ÇEVİREN *Erol Özbek*

NORBERT ELIAS Yahudi bir ailenin tek çocuğu olarak 1897'de Breslau'da doğdu, 1990'da Amsterdam'da öldü. K. Jaspers, E. Husserl ve R. Höningswald'ın öğrencisi oldu. A. Weber ve K. Mannheim ile birlikte çalıştı. 1933'te Almanya'dan ayrılarak İngiltere'ye yerleşti. 1954-1962 yılları arasında Leicester Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümü'nde görev yaptı. 1965'te Almanya'ya döndü. Münster, Konstanz ve Aachen üniversitelerinde dersler verdi. 1984'ten sonra Amsterdam'da yaşamaya başladı. 1939'da İsviçre'de yayımlanan *Uygarlık Süreci* uzunca bir süre tanınmayan bir yapıt olarak kaldı. 1969 baskısı da pek dikkat çekmedi, ama kitabın 1976'da Almanya'da yapılan ikinci baskısı, Elias'ın sosyolojinin klasikleri arasına katılmasını sağladı. *Uygarlık Süreci*'nin ilk cildi "Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler" İletişim Yayınları tarafından 2000 yılında yayımlandı. 1997'de Adorno Ödülü'nü aldı. Yapıtları: *Engagement und Dinstanzierung* (1983); *Über die Zeit* (1984, Türkçesi: *Zaman Üzerine*, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı 2000), *Studien über die Deutschen* (1989), *Etablierte und Außenseiter* (1990), *The Symbol Theory* (1991), *Mozart Zur Soziologie eines Genies* (1991).

“Uygarlık ... henüz tamamlanmamıştır.”

[Holbach, *Syst me Sociale*, 1774]

İÇİNDEKİLER

ÜÇÜNCÜ KISIM

Batı Uygarlığının Sosyo-Oluşumu Üzerine	9
<i>Saray Toplumuna Genel Bakış</i>	11
<i>Mutlakiyetçiliğin Sosyo-Oluşumuna Kısa Bir Ön Bakış</i>	19

BİRİNCİ BÖLÜM

Feodalleşmenin Mekanizmaları	25
1. Giriş.....	25
2. Ortaçağ Egemenlik Aygıtındaki Merkezileştirici ve Ademi Merkezileştirici Kuvvetler.....	28
3. Kavimler Göçü Sonrasında Nüfus Artışı.....	47
4. Haçlı Seferleri'nin Sosyo-Oluşumuna İlişkin Birkaç Gözlem.....	59
5. Toplumun İçeride Genişlemesi: Yeni Organ ve Aygıtların Oluşumu.....	68
6. Ortaçağ Toplumunun Yapılanışında, İlkçağ'a Kıyasla Yeni Bazı Unsurlar Üzerine.....	78
7. Feodalizmin Sosyo-Oluşumu Üzerine.....	86
8. Minne Şarkısının ve Kibar Adap Biçimlerinin Sosyo-Oluşumu Üzerine.....	98

Devletin Sosyo-Oluşumu Üzerine	131
1. Yükselen Kraliyet Hanedanının İlk Durağı: Bir Ülke Çerçevesindeki Rekabet Mücadeleleri ve Tekel Oluşumu.....	131
2. İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Gelişme Süreçlerindeki Bazı Farklar Üzerine Çıkma.....	137
3. Tekel Mekanizması Üzerine.....	148
4. Krallık Çerçevesindeki İlk Rekabet Mücadeleleri.....	164
5. Merkezkaç Kuvvetlerin Yeniden Güçlenişi: Prenslerin Rekabet Çevresi.....	181
6. En Son Serbest Rekabet Mücadeleleri ve Galibin Nihai Tekel Konumu.....	202
7. Egemenlik Birimi İçindeki Ağırlık Dağılımı. Bunun Merkezi Erk İçin Önemi. "Krallık Mekanizması"nın Oluşumu.....	217
8. Vergi Tekelinin Sosyo-Oluşumu Üzerine.....	266
ÖZET	
Uygarlığın Bir Teorisi İçin Taslak	297
1. Kendini Zorlamaya Yönelik Toplumsal Zorlama.....	299
2. Uzak Görüşlülüğe Zorlanmanın ve Kendini Zorlamanın Yaygınlaşması.....	322
3. Tezatlara Azalması, Çeşitlenmelerin Çoğalması.....	327
4. Savaşçıların Saraylılaşması.....	337
5. Güdülerin İlmililişmesi. Psikolojikleştirme ve Rasyonelleştirme.....	352
6. Utanma ve Mahcubiyet.....	376
7. Üst Tabakanın Daha Fazla Bağlanması. Aşağıdan Yukarıya Hareketin Artması.....	387
8. Genel Bakış.....	408
<i>Kaynakça</i>	431
<i>Dizin</i>	449

ÜÇÜNCÜ KISIM

**Batı Uygarlığının
Sosyo-Oluşumu Üzerine**

Saray Toplumuna Genel Bakış

1. Soylular, kilise ve prensler arasında egemenlikten ve ülkenin gelirinden pay almak uğruna verilen mücadeleler bütün Ortaçağ boyunca sürer. 12. ve 13. yüzyıllar boyunca, güç çekişmesindeki bir muhatap olarak bir grup daha ortaya çıkar: ayrıcalıklı kent sakinleri, yani “burjuvazi”.

Bu sürekli çekişme tablosu ve çekişenler arasındaki güç oranları değişik ülkelerde hayli farklıdır. Mücadelelerin sonucu hemen hemen her yerde, yapısı itibariyle aynıdır: sonunda kıtanın bütün büyük ülkelerinde, zaman zaman İngiltere’de de, hükümdarların ya da onların temsilcilerinin elinde, zümrelerin başa çıkamayacağı bir erk toplanır. Çoklar otarşisi, zümrelerin egemenlik payları kademe kademe geriletilir ve tepedeki tek kişinin diktatörce ya da “mutlak” egemenliği, ağır ağır, uzun ya da kısa süreliğine kendini kabul ettirir: Fransa, İngiltere ve Habsburg ülkelerinde kralın, Alman ve İtalyan bölgelerinde ise teritoryal egemenlerin.

2. Örneğin, Philipp Augustus’tan I. François’ya ve 4. Henry’e kadarki Fransa krallarının iktidarlarını genişletmeleri ya da Brandenburg’da Devlet Prensi (Kurfürst)* Friedrich Wil-

---

(*) Kralı seçmek üzere oy verme hakkına sahip prens – e.n.

helm'in eyalet zümre meclislerini, Floransa'da Mediciler'in patricileri ve meclisi, İngiltere'de Tudorlar'ın aristokrasiyi ve parlamentoyu egemen konumdan uzaklaştırması hakkında elimizde pek çok anlatım var. Örneklerde hep, çeşitli eylemlerini gördüğümüz, kişisel zaaf ve yetenekleri sergilenen bireysel aktörler söz konusudur. Ve kuşkusuz, tarihi bu boyutta, tek tek bireylerin tek tek eylemleri olarak görmenin kendine göre bir verimliliği vardır ve bu muhakkak ki vazgeçilmezdir.

Ama burada, bir dizi büyük prensin tesadüfen ortaya çıkışından ve birçok münferit ülke egemeninin ya da kralın çok sayıdaki münferit zümre karşısındaki tesadüfi zaferlerinden başka bir şey söz konusudur. Bir mutlakiyet çağından söz edilmesi yersiz değildir. Egemenlik biçimindeki değişiklikte dışavurumunu bulan şey, bir bütün olarak Batı toplumundaki bir yapı değişikliğidir. Yalnızca tek tek krallar, iktidarlarını artırmış değildir, sosyal bir kurum olarak kral ya da prens, tüm toplumun tedricen yeniden biçimlenişiyle yeni bir ağırlık, bir iktidar artışı sağlamış ve bu ağırlığı bir talih olarak o kurumların hamilinin ya da temsilcilerinin ve hizmetkârlarının ellerine vermiştir.

Bir yandan, şu ya da bu adamın egemenliği nasıl ele geçirdiği ve kendisinin ya da mirasçılarının kazanılan bu iktidarı "mutlakiyetçilik" bakımından nasıl artırdığı ya da kaybettiği sorulabilir.

Öte yandan, bir Ortaçağ kurumu olarak kral ya da prensin belirli yüzyıllarda hangi toplumsal değişimler zemininde "mutlakiyetçilik" ya da "sınırsız hâkimiyet" gibi kavramlarla ifade edilen niteliği kazanıp o iktidar artışını yaşadığı ve hangi toplum yapısının, insan ilişkilerindeki hangi gelişmenin, onun bu biçimde uzun ya da kısa vadede varlığını korumasını mümkün kılmış olduğu sorulabilir.

Her iki soru şekli yaklaşık olarak aynı malzemeyle iş görür. Yalnız sonuncusu, uygarlaşma sürecinin gerçekleşmekte olduğu tarihsel gerçeklik düzlemine ayak basar.

Kralın ve prensin mevkiinin mutlakiyetçi biçimini edindiği yüzyıllarda, sözünü ettiğimiz heyecanların dizginlenmesi ve

mutedillik eğiliminin, yani davranışlardaki “uygarlaşma”nın da hissedilir ölçüde güçlenmesi, tesadüfi bir eşzamanlılık olmanın ötesindedir. Davranışlardaki değişime tanıklık eden yukarıdaki alıntılarda, bu değişimin, üst organı mutlak hükümdar ve daha geniş kapsamlı değerlendirildiğinde onun sarayı olan hiyerarşik toplum düzeniyle ne kadar iç içe geçmiş olduğu yer yer hayli belirgin ifade edilmişti.

3. Hükümdarın konutu, yani saray da, aşağı yukarı “Rönesans” adını verdiğimiz zamanlarda, ağır ağır tüm Avrupa’ya yayılan ve kimi yerde daha erken, kimi yerde daha geç tekrar zayıflayan bir hareketle, Batı toplumu içerisinde yeni bir görünüm ve yeni bir önem kazandı.

Bu dönemdeki hareketlerde saraylar giderek, Batı’nın asıl üslup oluşturuşu merkezleri haline gelir. Önceki evrede bu işlevi, toplumsal güç ilişkilerine göre kimi zaman kiliseyle, kimi zaman kentlerle, kimi zaman da büyük vasalların ve şövalyelerin tüm ülkeye dağılmış haneleriyle paylaşmak ya da zaman zaman tamamen öteki merkezlere devretmek zorunda kalmışlardı. Bu andan itibaren saraylar işlevlerinin merkezî kudretini ancak Alman topraklarında, özellikle de Protestan yörelerinde, prensliklerdeki memur zümrelerinin eğitim yeri olan üniversiteyle paylaşırlar Roma [İmparatorluğu] ülkelerinde ve belki de –burasının daha sınanması gerek– tüm Katolik ülkelerinde ise, sosyal kontrol mercii ve insan davranışı için model belirleyici biçimlendirme organı olarak prens saraylarının önemi, üniversitenin ve bu dönemin tüm diğer sosyal yapılanmalarınınkini çok çok geride bırakır. Masaccio, Ghiberti, Brunelleschi ve Donatello gibi adamların damgasını vurduğu Floransa erken Rönesansı daha az, İtalyan yüksek Rönesansı daha fazla, barok, rokoko ve XV. ve XVI. Louis üslupları gayet belirgin olmak üzere ve nihayet, sonuncusuna oranla artık daha fazla geçiş halindeki, yani sanayi burjuvazisi çizgilerini epeyce taşıyan “Empire”, hep saraylı üsluplardır.

Sarayda oluşan bu toplum, insanların bu entegrasyon biçimi için Almanca’da özgül ve yanlış anlamaya yer vermeyecek bir ad yoktur ve bunun nedeni herhalde, Almanya’da neredey-

se hiçbir zaman, Weimar Cumhuriyeti dönemindeki son ve geçiş dönemi biçimiyle de, merkezi ve belirleyici bir öneme erişmemiş olmasıdır. Almanca'daki "gute Gesellschaft" ('iyi, nezih çevre') ya da daha basit bir şekilde, "monde" [Fr.: insanlar] anlamında "Gesellschaft" ('toplum'/cemiyet'), tıpkı kendisine tekabül eden toplumsal oluşum gibi, Fransızca ve İngilizce'deki adlandırmalar kadar berrak bir profile sahip değildir. Fransızlar, "société polie"den [medenî cemiyet] söz ederler. Ve Fransızların "bonne compagnie" ya da "gens de la Cour" [saray adamları], İngilizlerin "society" [cemiyet] kavramları da, en azından aynı doğrultudadır.

4. Ölçüleri belirleyen saray toplumu, bilindiği gibi, Fransa'da oluştu. Aynı hitap biçimleri, aynı adabı muaşeret, aynı zevk ve aynı dil, Paris'ten, kısa ya da uzun süreliğine Avrupa'nın tüm diğer saraylarına yayıldı. Bu yaygınlaşma, sadece Fransa dönemin en güçlü ülkesi olduğundan gerçekleşmedi; hatta bu biçimlerin oluşumu ancak, Avrupa toplumunun baştan aşağı dönüşümü içerisinde her yerde benzer sosyal formasyonların, aynı toplum tipinin, insanlar arasında türdeş ilişki tarzlarının ortaya çıkması sayesinde mümkün oldu. Diğer ülkelerin mutlakiyetçi-saray aristokrasisi, dönemin en zengin, en kudretli, en fazla merkezileşmiş ülkesinden, kendi toplumsal ihtiyaçlarına uygun olanı devraldı: onları seçkinleştiren, [sınıflarına] mensup olmayanlardan ayırt eden âdetler ve dil. Aristokrasi, toplumsal durumdaki benzerlik itibariyle, kendi ideallerine tekabül eden şeyleri Fransa'da en olgunlaşmış şekliyle gördü: temsil etmekten anlayan ve aynı zamanda da hitap biçimlerinin nüans çeşitliliğiyle, selamlama tarzıyla ve sözlü ifade kalıplarının seçimiyle de yukarıya ve aşağıya karşı ilişkilerini kesin tanımlanmış sınırlarla belirlemeyi bilen insanlar, "temayüz etmiş" ve "medeniyet" sahibi insanlar. Ve çeşitli hükümdarlar Fransız etiketini ve Paris seremoni sistemini benimsemekle, hem itibarlarını ifade etmenin, toplumun hiyerarşisini görünür kılmanın, hem de başta saray aristokrasisinin kendisine olmak üzere, tüm ötekilere bağımlılıklarını hissettirmenin arzu edilir araçlarını edinmiş oldular.

5. Burada da, çeşitli ülkelerdeki tekil fenomenleri birbirinden tecrit edilmiş halde görmek ve anlatmak yeterli değil. Batı'nın, görelî olarak tekbiçimli adaba sahip çok sayıdaki sarayına, Avrupa toplumunun bütünlüğü içerisinde iletişim halinde bulunan organlar olarak birlikte baktığımızda, yeni bir tablo çıkar ortaya. Ortaçağ'ın sonundan itibaren yavaşça oluşmaya başlayan, yalnızca ötede bir saray toplumu, beride bir saray toplumu değildir. Bu, tüm Batı'yı kapsayan, merkezi Paris'te, şubeleri tüm diğer saraylarda, uzantıları diğer tüm muhitlerde, özellikle de burjuvazinin üst tabakasında, kısmen de orta tabakanın geniş kesimlerinde “dünyaya” ve “topluma” dahil olma iddiasındaki bir saray aristokrasisidir.

Bu çok eklemli toplumun üyeleri, tüm Avrupa boyunca aynı dili konuşur; önce İtalyanca, sonra Fransızca. Aynı kitapları okur, aynı zevke, aynı terbiyeye sahiptir ve –seviye farklarıyla da olsa– aynı yaşam tarzını sürer. Uzun ya da kısa süreliğine –tüm siyasi ayrılıklara ve birbirleriyle yürüttükleri tüm savaşlara rağmen– Paris'teki merkeze ayak uydurmakta geniş ölçüde mutabıktırlar. Ve saraydan saraya toplumsal iletişim, yani saraylı-aristokrazi toplumu içerisindeki iletişim, uzun süre boyunca, aynı ülkenin saray toplumu ile diğer tabakaları arasındaki iletişimden çok daha sıkı olmaya devam eder; bu, ortak dillerinde bile ifadesini bulur. Sonra, aşağı yukarı 18. yüzyılın ortalarından itibaren, kimi ülkede biraz daha erken, kimi ülkede biraz daha geç, ama her durumda orta tabakaların gittikçe daha güçlü bir şekilde yükselmesiyle, sosyal ve siyasi ağırlığın saraylardan çeşitli ulusal burjuva toplumlarına kaymasıyla bağlantılı olarak, değişik ulusların saraylı-aristokrat toplumları arasındaki temaslar, hiçbir zaman tamamen yok olmasa bile, ağır ağır gevşer. Fransızca, şiddetli mücadeleler eşliğinde, üst tabaka içerisinde de yerini burjuva dillerine, ulusal dillere bırakır. Fransız devrimiyle birlikte eski, aristokratik toplum merkezini nihai olarak kaybettiğinden, saray toplumunun kendisi de gittikçe burjuva toplumlarıyla aynı tarzda farklılaşır. Zümresel-sosyal entegrasyon biçimi karşısında ulusal entegrasyon öncelik kazanır.

6. Batı'nın çeşitli ulusal geleneklerinin ortak zemin renginin, derindeki birliğinin içerisinde türediği toplumsal gelenekleri ararken, yalnızca Hıristiyan kilisesini, ortak Roma-Latin mirasını düşünmek yetmez; Batı toplumunun ulusal farklılaşmasının gölgesinde bile az çok, farklı farklı diller konuşan alt ve orta tabakalardan ayırt edilebilen, bu büyük ulusal öncesi toplumsal formasyonun tablosunu göz önüne almak gerekir. Avrupa toplumundaki dönüşümün Ortaçağ'ın sonundan itibaren az çok tüm tabakalar için gerekli hale getirdiği barışçı ilişkilerin modelleri bu formasyon içerisinde yaratıldı; savaşçı üst tabakasıyla Ortaçağ toplumunun, güvenlikten yoksun, sürekli tehdit altındaki bir hayatın zorunlu sonuçları olan kaba alışkanlıkları, vahşi ve dizginsiz âdetleri burada "ılımlılaştırıldı", "cilalandı" ve "uygarlaştırıldı". Saray yaşantısının baskısı, prensin ya da "büyüklerin" gözüne girme rekabeti, ayrıca genel olarak başkalarından ayırt edilme gereği ve görece barışçı araçlarla, entrikalarla ve diplomasiyle fırsat mücadelesi yürütme gereği, fevriklerin gemlenmesini, bir öz disiplini ya da "self-control"ü zorunlu kıldı. Bu kendine özgü saray akılcılığı, saray insanının 18. yüzyılın muhalif burjuvazisine, özellikle Almanya'da, ama İngiltere'de de, mantıklı kişi timsali olarak görünmesini sağlamıştır.

Ve bugün bile tüm ulusal farklılıkların ötesinde Garbin ortak bir yönü olarak hissedilebilen ve tüm farklılara rağmen Garbin tüm halklarına ortak bir damgayı, belirli bir uygarlığın damgasını taşımasına katkıda bulunan o buyruk ve yasakların da bir kısmı yine burada, bu ulusal öncesi saray-aristokrasisi toplumu içerisinde biçimlendi ya da en azından hamuru yoğruldu.

Bu mutlakiyetçi-saray toplumunun ağır ağır oluşması ile birlikte üst tabakanın dürtüler bütçesinin ve davranışlarının da "uygarlaşma" anlamında bir yeniden biçimlenişinin gerçekleştiği, bir dizi örnek üzerinde gösterilmişti. Ayrıca, dürtüsel hayatın daha fazla zaptedilmesinin ve düzenlenmesinin daha güçlü bir bağla, sosyal bağla, soyluların merkezi efendiye, krala ya da prence bağımlılığıyla ne kadar ilişkili olduğu da kabaca görünür hale gelmiş bulunuyor.

Bu daha güçlü bağ ve bağımlılık nasıl meydana geldi? Neden, görece bağımsız savaşçı ve şövalyelerden oluşan bir üst tabakanın yerine az çok pasifize olmuş bir saraylı üst tabakası geçti? Neden zümresel formasyonların söz hakkı Ortaçağ boyunca ve Yakınçağ başlangıcında adım adım geriletildi ve neden er ya da geç tepedeki bir kişinin diktatörce “mutlak” egemenliği ve bu egemenlikle beraber saray etiketi zorunluluğu, irili ufaklı bölgelerin bir merkez tarafından pasifize edilmesi, Avrupa'nın tüm ülkelerinde kendini kabul ettirdi? Mutlakiyetçiliğin sosyo-olumu gerçekten de uygarlaşmanın genel sürecinde kilit bir konna sahiptir: Devlet kuruluşları sürecini ve bu sürecin içerisinde ilerleyen, ilk olarak da mutlakiyetçi egemenlik biçiminde özellikle belirgin bir ifadesini bulan toplumun merkezileşmesi olgusunu incelemeyen, davranışın uygarlaşmasını ve insan bilincinin ve dürtülerinin idaresinde buna karşılık düşen dönüşümü anlayamayız.

Mutlakietçiliğin Sosyo-Oluşumuna Kısa Bir Ön Bakış

1. İlk başta, Ortaçağ sonlarında bir egemenlik bölgesinin merkezi erkine giderek artan fırsatlar sunan en önemli mekanizmalardan bir ikisinin, birkaç kelimeyle anlatılması gerekiyor. Bu mekanizmalar, Batı'nın tüm büyük ülkelerinde büyük ölçüde aynıdır. Özellikle berrak ve belirgin bir biçimlenişle, Fransız krallığının gelişiminde kendilerini gösterirler.

Para ekonomisi sektörünün, Ortaçağ'da belirli bir bölgede doğal ekonomi zararına giderek büyümesinin, bir yandan savaşçı soyluların büyük kısmı için, öte yandan bu bölgenin kralı ya da prensi için hayli değişik sonuçları oldu. Bir bölgede dolaşıma daha fazla para girdikçe, fiyatlar aynı ölçüde yükseldi. Kazançları aynı ölçüde artmayan tüm tabakalar, sabit gelirli tüm insanlar, özellikle de mülklerinden sabit rantlar tahsil eden feodal beyler, bundan zarara uğradılar.

Gelirleri yeni kazanç fırsatlarına uygun bir şekilde büyüyen toplumsal mevkiler ise fayda sağladılar. Buna, burjuvazinin belirli grupları dahildi; özellikle de kral, yani merkezi egemen dahildi; çünkü o da vergi aygıtı üzerinden, büyüyen zenginlikten pay alıyordu; egemenlik bölgesindeki tüm kazançların bir bölümünü kendine çekebiliyordu ve bunun sonucunda, para dolaşımının artmasıyla gelirleri olağanüstü çoğaldı.

Bundan çıkarı olanlar tarafından her zamanki gibi ancak zamanla hatta sonradan bilinçli bir şekilde benimsenen ve merkezî erk tarafından görece geç bir aşamada iç politikanın prensibi haline getirilen bu mekanizma ile öncelikle, az ya da çok otomatik bir şekilde, gittikçe daha büyük bir gelir merkezi egemenlerin emrine girdi. Bu, krallık ya da prenslik kurumunun zaman içerisinde mutlakiyet ya da sınırsız egemenlik niteliğini kazandığı zeminin önkoşullarından biridir.

2. Merkezîlik işlevinin kontrol ettiği mali fırsatlarla orantılı olarak, elindeki askeri fırsatlar da büyüdü. Bütün bir ülkenin vergilerini elinde bulunduran kişi, herhangi bir başkasından daha fazla sayıda savaşçı kiralayabilecek durumdaydı; aynı zamanda, feodal serfin tımar sisteminden dolayı sunmakla yükümlü olduğu savaş hizmetlerinden de görece bağımsızlaşıyordu.

Bu da, tüm diğerleri gibi çok erken başlayan ve somut kurumların oluşumuna ancak zaman içerisinde varan bir süreçtir. Fatih William İngiltere seferine çıktığında bile, ordusunun sadece bir kısmı serflerden oluşur, geri kalanı maaşlı şövalyelerdir. O zamandan, merkezi egemenler tarafından sürekli orduların kurulmasına kadar yüzyıllar geçti. Sürekli orduların kurulmasının önkoşulu, vergi bolluğundaki artışın yanı sıra, bir insan arzı fazlasıydı; yani günümüzde “işsizlik” biçimiyle bilinen, belirli bir toplumdaki insan sayısı ile “iş” bolluğu arasındaki orantısızlık. Bu türden insan fazlası arzeden bölgeler, örn. İsviçre ve Almanya'nın bazı bölümleri, parasını ödeyebilecek herkese paralı asker sağlıyordu. Büyük Friedrich'in reklam taktiği, kendi topraklarında askeri amaçları için ihtiyaç duyduğundan daha az sayıda boşta insan bulunduğu zaman bir hükümdarın başvurabileceği çarenin epey geç bir örneğidir. Her durumda, malî üstünlükle el ele giden askeri üstünlük, bir egemenlik bölgesinin merkezi erkinin “sınırsızlık” niteliğini kazanmasının ikinci, belirleyici önkoşuluydu.

Savaş tekniğinin dönüşümü bu gelişme sürecini izledi ve onu daha da güçlendirdi. Ateşli silahların yavaş yavaş gelişmesi sonucunda, soylu olmayan yavaş yavaş savaşçı kitlesi, at üstünde sa-

vaşan sayıca sınırlı soylular karşısında savaş değeri bakımından üstün hale geldi. Bu da, merkezi erkten yana etki etti.

Örneğin Capet hanedanı döneminin Fransası'nda eşit kudretliler arasındaki bir bölge egemeninden yüksek olmayan, hat-ta zaman zaman diğer bölge egemenlerinden daha az erk sahibi olan kral, gelirlerin artmasıyla ülkenin diğer tüm askeri güç-leri karşısında askeri üstünlük fırsatını da elde etti. Şurada ve-ya burada kraliyet tacını ve böylelikle bu fırsatlara erişim imkânını fetheden soylu hanedanın hangisi olduğu, bir dizi etkene ve bu arada tabii ki bireylerin kişisel yeteneklerine, sıklıkla te-sadüflere de bağlıdır; giderek krallık mevkiininin bir parçası ol-maya başlayan malî ve askeri fırsatların büyümesi ise, bireyle-rin iradesinden ya da yeteneğinden bağımsızdı; toplumsal sü-reçlerin kendisini gözlemlediğinizde her yerde karşılaştığınız katı bir yasallığa uygun düşüyordu.

Ve merkez mevkiininin fırsatlarındaki bu artış, büyük ya da küçük bir egemenlik bölgesinin bir merkezden hareketle pasi-fize edilmesinin de önkoşuluydu.

3. Güçlü bir merkezi erk lehine etki eden iki gelişme dizisi her bakımdan eski Ortaçağ savaşçı zümresinin aleyhine işledi. Bunların büyüyen para ekonomisi ilişkileri sektörüyle dolaysız bağlantısı yoktu. Ortaya çıkan yeni gelir fırsatlarından hemen hemen hiç dolaysız yarar sağlayamadılar. Yalnızca değersizleş-meyi, fiyatların artışı hissettiler.

Yapılan bir hesaba göre, 1200 yılındaki 22.000 franklık bir servetin değeri 1300 yılında 16.000 frank, 1400 yılında 7500 frank, 1500 yılında 6500 franktı. 16. yüzyılda bu hareket hız-landı; aynı meblağın değeri 2500 franga düştü. Ve bu yüzyılda Fransa için gözlemlenen gelişme, benzer bir çapta tüm Avrupa için geçerlidir.¹

Çok öncesinde, Ortaçağ'da uç veren bir hareket, 16. yüz-yılda olağanüstü bir ivme kazandı. Sadece I. François'nın ikti-dar döneminden 1610 yılına kadar, Fransız frangı aşağı yukarı 100:19,67 oranında değer kaybetti. Bu gelişim eğrisinin top-

1 James Westfall Thompson, *Economic and Social History of Europe in the later Middle Ages (1300-1530)*, New York ve Londra 1931, s. 506/7.

lumun yeniden yapılanması açısından önemi, birkaç kelimeyle söylenemeyecek kadar fazlaydı. Para dolaşımı büyür ve ticaret faaliyeti gelişir, burjuva tabakaları ve merkezi erkin gelirleri yükselirken, diğer tüm soyluların gelirleri düşüyordu. Şövalyelerin bir kısmı yoksul hayatına mahkûm oldu, bir kısmı barışçı yoldan artık erişemediği zenginliği, soygun ve gasp yoluyla elde etti, pek çoğu da mümkün olduğu sürece, mülklerini yavaş yavaş satarak ayakta kalmaya çalıştı; nihayet, soyluların epey bir bölümü de, koşulların zorlamasıyla ve yeni fırsatların cazbetmesiyle, para ödeyebilecek durumdaki kralların ya da prenslerin hizmetine girdi. Para dolaşımının ve ticaret ağının büyümesine eklenemeyen savaşçı zümrenin ekonomik bakımdan bulabildiği fırsatlar bunlardı.

4. Savaş tekniğindeki gelişmenin nasıl aleyhlerine işlediğini zaten belirtmiştik: Piyadeler, hor görülen ayak takımı, savaşta süvarilerden daha önemli hale geldi. Bununla sadece Ortaçağ savaşçı zümresinin savaş üstünlüğü değil, aynı zamanda silah tekeli de kırılmıştı. Yalnızca asillerin, soyluların savaşçı olduğu ya da tersinden ifade edersek, tüm savaşçıların asil ve soylu olduğu durum değişmeye, soylunun en iyi ihtimalle, maaşı ödenmesi gereken bir pleb birliğinin subayı olduğu bir duruma dönüşmeye başladı. Silahlara ve savaş erkine hükmetme tekeli tüm soylu zümresinin elinden çıkarak, üyelerinden bir tanesinin, tüm bölgenin vergi gelirini alması sayesinde bölgedeki en büyük birliğe parası yeten prensin ya da kralın eline geçti. Böylelikle soyluların büyük çoğunluğu görece özgür savaşçı ve şövalyeler olmaktan çıkıp merkezi egemenin hizmetindeki maaşlı savaşçılar ya da subaylar haline geldi.

Bunlar, bu dönüşümün en önemli yapısal çizgilerinden biridir.

5. Onlara bir tane daha eklendi. Para ekonomisi sektörünün büyümesiyle soylular toplum içinde erk kaybederken, burjuva tabakaları erk kazandı. Ama genelde, her iki zümre de, ötekinin üzerinde uzun vadeli üstünlük kazanacak kadar güçlü görünmüyordu. Gerilimler sürekli varoldu ve bunlar her yerde zaman zaman çarpışmalarla patlak verdi. Mücadele cephe-

leri hayli farklı ve karmaşıktı. Yer yer belirli soylu tabakalarıyla burjuvazinin bazı tabakaları arasında ittifaklar oldu; geçiş biçimleri hatta iki zümrenin kısmi grupları arasında kaynaşmalar da oldu. Ama ne olursa olsun, merkezi kurumun iktidarının çokluğu ve sınırsızlığı, soylular ile burjuvazi arasındaki bu gerilimin varolmasına ve varlığını sürdürmesine bağımlıydı. Mutlakiyetçi krallığın ya da prensliğin yapısal önkoşulları arasında, iki zümreden hiçbirinin ve bunların içerisinde de hiçbir grubun üstünlüğü ele geçirmemesi vardı. Mutlakiyetçi merkezi erkin temsilcileri bu nedenle sürekli olarak, egemenlik bölgeleri içerisindeki zümreler ve gruplar arasındaki bu kararsız dengenin sürdürülmesini gözetmek zorundaydılar. Bu dengenin kaybolduğu, bir grup ya da tabakanın fazla güçlendiği ya da soylu gruplarının ve burjuva üst gruplarının, geçici olarak bile olsa, ittifak kurduğu yerlerde, merkezi erkin sınırsızlığı son derece büyük tehdit altındaydı ya da –İngiltere’de olduğu gibi– çökmeye mahkûmdu. Buna uygun bir şekilde, bir dizi hükümdar içerisinde birinin, taraflardan birini, örneğin soylular gözüne fazla güçlü ve bu nedenle tehlikeli görüldüğü için burjuvaziyi koruduğunu ve teşvik ettiğini, bir sonrakinin ise soylular fazla zayıfladığı ya da burjuvazi fazla güçlendiği ve itaatsizleştiği için daha fazla soylulardan yana davrandığını görürüz, ancak dengenin öteki ucu asla tamamen ihmal edilmez. Mutlakiyetçi merkezi egemenler, bunun tamamıyla bilincinde olsunlar olmasınlar, kendi yaratmış olmadıkları bu toplumsal düzenin üzerinde oynamak zorundaydılar oyunu. Sosyal varoluşları bu düzenin varlığına ve işlerliğine bağımlıydı. Onlar da, “içerisinde sahne aldıkları” sosyal yasaya tâbiydiler. Bu yasallık, bu toplum yapısı, er ya da geç türlü türlü biçimleriyle, Batı’nın hemen hemen tüm ülkelerinde oluştu. Ama gözlemciye tam profilini ancak, *nasıl* oluştuğu somut bir örnek üzerinde görüldüğünde sergiler. Bu sürecin belirli bir andan itibaren en düz çizgi halinde gerçekleştiği ülkenin, Fransa’nın gelişimi, burada örnek olarak ele alınacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Feodalleşmenin Mekanizmaları

1. Giriş

1. Fransa, İngiltere ve Alman İmparatorluğu'nun 17. yüzyıldaki merkezi erklerinin gücü ölçülse, İngiltere kralına, hele Alman İmparatorluğu'nun imparatoruna kıyasla Fransa kralı özellikle güçlü görünür. Ama bu konumlanış, çok uzun bir gelişimin sonucudur.

Karolenj döneminin sonunda, Capet döneminin başlangıcında, karşılıklı konumlar bunun tam tersidir. O sırada Alman imparatorlarının merkezi erki, Fransız krallarınıninkine kıyasla güçlüdür. İngiltere'nin ise Normanlar tarafından birleştirilmesi ve yeniden düzenlenmesi henüz gerçekleşmiş değildir.

Alman İmparatorluğu'nda merkezi erkin kudreti o zamandan itibaren –yenilgilerle– sürekli erozyona uğrar.

İngiltere'de, Normanlar döneminden beri, kral erkinin güçlü olduğu dönemler ile zümre ya da parlamento erkinin güçlü olduğu dönemler birbirini izler.

Fransa'da 12. yüzyılın başından itibaren kral erki –bazı yenilgilere rağmen– büyük ölçüde istikrarlı biçimde Capet hanedanından Valois hanedanına ve Bourbonlar'a kesintisiz bir çizgi uzanır.

Bu farklılıkları en başından itibaren zorunlu nedenlere dayandırmayı haklı gösterecek hiçbir neden yok. Üç ülkenin çeşitli bölgelerinin ulusal birlikler halinde bütünleşmeleri çok yavaş gerçekleşir. Sonradan “Fransa”, “Almanya”, “İtalya” ve “İngiltere” haline gelecek olan bölgelerin entegrasyonunun, iç içe geçme derecelerinin henüz çok düşük düzeyde olduğu sürece, bunların iç tutunumları, sosyal organizma olarak öz ağırlıkları, tarihsel güçler arasındaki oyunda henüz fazla bir ağırlık oluşturmaz. Ve bu evrede bu ulusların tarihindeki büyük gelişme eğrileri de, “İngiltere”, “Almanya” ya da “Fransa”nın belirli bir yapıya sahip sosyal örgüler olarak bir öz ağırlığa ve kendi işleyiş yasalarına kavuştukları daha sonraki zamanla kıyas kabul etmez ölçüde bireylerin talih ve talihsizliğinden, kişisel yeteneklerden, sempati ve antipatilerden ya da “tesadüflerden” etkilenirler. İlk önceleri tarihsel çizgiler, henüz, daha sonraki bütünden bakıldığında zorunluluk içermeyen etkenler tarafından hayli güçlü bir şekilde belirlenirler.¹ Sonra zamanla, büyükçe yörelerin ve insan kitlelerinin artan ölçüde iç içe geçmesiyle yavaş yavaş, tek tek kudretli olanların hatta tek tek grupların çıkarlarına sınırlar koyan ya da yeni fırsatlar sunan bazı yasalar belirlemeye başlar. Ve bu sosyal birimlerin gelişim yasası ancak ondan sonra tüm tesadüflere karşı koyar hale gelir ya da en azından onlara damgasını vurur.

- 1 Bunun bir örneği, Karolenj hanedan mülkünün, des fiscus'un konumundan dolayı ortaya çıkan sonuçlardır. Bu sonuçlar belki de, aşağıdaki alıntıda görüldüğü kadar büyük değildi; ama Karolenj hanedan mülkünün konumunun, ulusal sınırların ortaya çıkışında bir etken olarak rol oynadığı kesindir:

“Karolenj devlet mülkünün genişliği... mülkü, imparatorluğun içerisinde tutulduğu engin bir ağ haline getiriyordu. Mülkün bölüştürülmesi ve dağıtılması, Frank İmparatorluğu'nun tasfiyesinde, toprak sahibi soyluların yerel siyasi hırslarından daha önemli bir faktördü... Mülkün kalbinin Orta Avrupa'da bulunması, tarihsel bir olgu olarak, dokuzuncu yüzyıldaki bölünmeleri açıklar. Bu konumları, bu yöreleri ulusların savaş meydanı olmalarından çok daha önce kralların savaş meydanı haline getirdi...”

Müstakbel Fransa ve müstakbel Almanya arasındaki sınır, mülkün en büyük parçası ikisinin arasında kaldığı için, dokuzuncu yüzyılda çizildi.”

James Westfall Thompson, *Economic and Social History of the Middle Ages (300-1300)* New York, Londra 1928, s. 241/42. Ayrıca bkz. aynı yazar: *The Dissolution of the Carolingian Fisc*, Berkeley, University of California Press, 1935.

2. Özellikle Francien dükalığının,* “Isle de France”ın bir ulusun billurlaşma noktası haline gelmesini daha en başından bir zorunluluk olarak görmenin hiçbir haklılığı yok. Kültürel ve siyasi olarak da, Güney Fransa bölgeleri Kuzey İspanya ve sınırdış İtalyan yöreleriyle, Paris etrafındaki yörelere oranla daha güçlü bağlara sahiplerdi. “Provencial”, langue d’oc’un eski, daha fazla kelto-roman bölgeleri ile langue d’oïl ülkeleri, yani Frank damgasını daha fazla taşıyan bölgeler ve özellikle de Loire Irmağı’nın kuzeyindeki bölgeler ve ayrıca Poitou, Berry, Bourgogne, Saintonge ve Franche-Comté arasındaki fark, her zaman büyük olagelmıştır.²

Verdun Antlaşması’nın (843) ve daha sonra Meerssen Antlaşması’nın (870) Batı Frank İmparatorluğu için doğuda saptanmış olduğu sınır çizgileri de, zamanla “Fransa” ve “Almanya” ya da “İtalya” olarak ortaya çıkan oluşumlar arasındaki sınırdan çok daha farklı bir görünüme sahipti.

Verdun Antlaşması’nın Batı Frank İmparatorluğu’nun doğu sınırı olarak belirlediği çizgi, güneyde bugünkü Lyon körfezinden başlayarak Rhone’un batı kıyısı boyunca yaklaşık kuzey-güney doğrultusunda uzanıyor ve Gent yöresine kadar varıyordu. Loren [Lothringen/Lorraine] ve Burgund –Saone’nin batısındaki herseklik hariç–, dolayısıyla Arles, Lyon, Trier ve Metz de, böylelikle Batı Frank İmparatorluğu’nun sınırlarının dışında kalıyordu, buna karşılık güneyde Barselona kontluğu da bu sınırların içindeydi.³

Meerssen anlaşması güneyde Rhone’u, doğrudan doğruya, Batı ve Doğu Frank imparatorlukları arasındaki sınır ırmağı haline getirdi; sınır ondan sonra Isère boyunca ilerliyor, biraz daha kuzeyde de Mosel’i izliyordu. Trier ve Metz böylelikle sınır

---

(*) Metinde kullanılan Herzogtum/herseklik karşılığında okura kolaylık olması için Fransa ve İngiltere için dükalık terimini kullandım, ancak her ikisi aynı terimdir – ç.n.

2 A. Luchaire, *Les premiers Capétiens*, Paris 1901, s. 180.

3 Ch. Petit-Dutaillis, *La Monarchie féodale en France et en Angleterre*, Paris 1933, s. 8 ve sonraki harita. Batı Frank İmparatorluğu’nun doğu sınırları ve sınırın değişmesi konusunda ayrıntılar için bkz. Fritz Kern, *Die Anfänge der französischen Ausdehnungspolitik*, Tübingen 1910, s. 16.

kentleri oldu, aynı şekilde anlaşmaya adını veren daha kuzeydeki Meerssen de öyle. Ve sınır çizgisi nihayet Ren ağzının kuzeyinde, Güney Friesland yöresinde sona eriyordu.

Ama bu tür sınırlarla birbirinden ayrılan, ne devletler, ne halklar ne de uluslardı; bu terimlerden herhangi bir şekilde birlik içinde, bir bütün oluşturan ve istikrarlı, sosyal oluşumları anlarsak şayet. Bunlar olsa olsa, oluşum halindeki devletler, halklar, uluslardı. Bu evrede tüm büyük egemenlik bölgelerinde ilk göze çarpan, bütünlüklerinin sağlam olmayışı, merkezkaç kuvvetlerin, dağılmaya yönelen kuvvetlerin güçlülüğüdür.

Bu merkezkaç kuvvetler hangi türdendir? Bu egemenlik formasyonlarının yapısı içerisinde, bu tür kuvvetlerin böylesi güçlü olmasını sağlayan özellik nedir? Ve toplum yapısındaki hangi değişiklik nihayet 15., 16. ya da 17. yüzyıldan itibaren merkezi erklere tüm merkezkaç kuvvetleri karşısında üstünlük ve böylelikle egemenlik bölgelerine daha fazla istikrar kazandırır?

2. Ortaçağ Egemenlik Aygıtındaki Merkezileştirici ve Ademi Merkezileştirici Kuvvetler

3. Şarlman'ın ["Büyük Karl"] dev imparatorluğu fetih yoluyla bir araya getirilmişti. Seleflerinin ve özellikle de bizzat Şarlman'ın elbette tek değil ama en temel işlevi, muzaffer, fethedici ve koruyucu önderliği idi. Bu işlev onun kraliyet erkinin, itibarının, toplumsal gücünün temelini oluşturuyordu.

Şarlman askerî önder olarak, fethedilmiş ve korunan ülke üzerinde tasarrufta bulunuyordu. Muzaffer prens olarak, kendisine itaat eden savaşçıları toprakla ödüllendiriyordu. Ve bu otorite sayesinde, ülkeye dağılmış olarak kendi mülklerinde otursalar bile, onları bir arada tutabiliyordu.

İmparator ve kral tüm ülkeyi tek başına denetleyemezdi; onun yerine işleri yoluna koymak, vergilerin toplanması, talep edilen hizmetlerin sunulmasını sağlamak ve direnişi cezalandırmak üzere güvendiklerini ve hizmetkârlarını ülkeye gönderiyordu. Onların hizmetlerini parayla ödemi yordu; bu evrede bu